

ДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ НАВЧАННЯ РИТОРИКИ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ

В статье определены и проанализированы основные подходы, общедидактические и специфические принципы, которые определяют современное содержание процесса обучения риторике в высшей школе и обеспечивают его эффективность.

In the article the basic approaches are defined and analyzed, the main didactic and specific principles which define modern sense of process of rhetoric training in the institute and provide its efficiency.

Головним завданням сучасної вищої педагогічної освіти є формування і розвиток особистості вчителя-вихователя. Концептуальним принципом нової парадигми є пріоритет інтересів особистості, повноцінна реалізація внутрішнього потенціалу студента. Втілення нових ідей передбачає наявність нових підходів до викладання, навчання і учіння.

Проблема пошуку ефективних шляхів удосконалення якості освіти знайшла своє відображення у працях вітчизняних і зарубіжних дидактів та методистів (А.М.Алексюк, В.І.Бондар, Н.П.Волкова, В.М.Галузинський, О.М.Пехота, І.М.Дичківська, С.Бекер, Дж.Бьорер, Джеймс Е.Остин, П.А.Юцявичене, Р.С.Піонова, С.І.Архангельський, В.В.Краєвський, А.В.Хуторський, Є.С.Полат, М.В.Моїсеєва та ін.). Використання творчого набутку вчених у процесі навчання риторики майбутніх учителів, на нашу думку, значно поліпшить ефективність і результативність навчального процесу.

Мета статті – шляхом аналізу наукової літератури визначити найбільш ефективні дидактичні передумови навчання риторики сучасних студентів педагогічних спеціальностей.

Завдання дослідження: по-перше, проаналізувати новітні підходи до сучасної вищої освіти; по-друге, визначити базові дидактичні і специфічні принципи для системи навчання риторики за інноваційними технологіями.

Інноваційна функція вищої освіти сприяє оновленню соціальних цінностей і норм шляхом відпрацювання нових та переймання прогресивних цінностей світового освітнього досвіду, адекватних соціально-історичним умовам України. Провідними підходами, як підказує досвід, мають бути філософський, психологічний, особистісний, загальнодидактичний, системний,

діяльнісний, функціонально-стилістичний, професійно спрямований та етнокультурологічний.

Важливість філософського підходу полягає у необхідності формування ціннісних орієнтирів у житті людини та відповідного ставлення до них. За основу беремо фундаментальні положення української класичної філософії, відображені у творах І.Вишенського, І.Галятовського, Ф.Прокоповича, Г.Сковороди та ін., що є актуальними і визначальними у формуванні світогляду сучасної молоді, засвоєнні системи пріоритетних національних цінностей у державі. Цей напрям передбачає збереження, популяризацію й осучаснення виробленої впродовж тисячолітньої історії національної ціннісної системи, що закарбувалася в пам'ятках матеріальної й духовної культури, моральних принципах і нормах, настановах, ідеалах, традиціях і звичаях.

Психологічний підхід має враховувати особливості породження, реалізації і сприйняття мовлення. Усвідомленню цих процесів та успішному їх продукуванню допоможуть праці Л.С.Виготського, О.О.Леонтьєва, М.І.Жинкіна, М.І.Лісіної, Г.С.Костюка, І.О.Зимньої, А.К.Михальської, В.М.Соковніна, В.А.Кан-Калика, Т.Д.Щербан та ін..

Актуальність особистісного підходу сьогодні ні в кого не викликає сумніву: упродовж останніх років він утверджується як ключовий психолого-педагогічний принцип організації навчально-виховного процесу. Першими його авторами справедливо вважають Геракліта, Протагора, Сократа, Платона, Аристотеля тощо. Так, ще Протагор визнав людину "мірилом усіх речей".

Головним орієнтиром особистісного підходу є пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності студента. При плануванні навчальної роботи враховуємо суб'єктний досвід кожного студента як важливе джерело розвитку, визначаємо шляхи його збагачення і перетворення, створюємо умови для формування пізнавальних здібностей. Особистісний підхід означає не тільки орієнтацію змісту предмета, форм і методів навчання на розвиток особистості, успішну реалізацію її планів, а й на формування нового покоління вчителів, яке повинне вміти успішно співвідносити зміст освіти з особистостями, яких їм доведеться навчати. Таким чином, в основі змісту сучасної риторичної освіти має бути людина, що співвідноситься із особистим світом, світом природи, світом суспільства і світом культури.

Діяльнісний підхід спрямований на підготовку студентів до професійно-комунікативної діяльності. З огляду на це, програма з риторики передбачає засвоєння таких понять, як “мовленнева діяльність”, “мовленнева поведінка”, “мовленневий вчинок”, “стилі і жанри професійно-мовленневої діяльності”. Оскільки професія вчителя належить до числа комунікативних, випускник вищого педагогічного навчального закладу повинен вільно володіти мовленням, уміти ефективно спілкуватися і взаємодіяти з аудиторією. Від цих умінь залежать результати професійної діяльності і перспективи професійного росту педагога.

Особливо важливим видається усвідомлення суспільством того факту, що вивчення риторики сьогодні сприяє не тільки розвитку окремої особистості у світі, що так динамічно змінюється, але й гармонійному розвитку всього суспільства, виховує повагу до культури рідного народу, формує готовність до будь-якого діалогу, толерантність у ставленні до людей і культур, здатність до міжособистісної і міжкультурної взаємодії.

Об'єктивні закономірності, типові для змісту навчально-виховного процесу ВНЗ, відображаються у принципах навчання.

Важливість принципів навчання закладена у їх суті: це “основні вихідні положення-вимоги, що визначають спрямування навчального процесу, його зміст, методичне інструментування, діяльність викладача” [1, с.103].

На думку В.І.Бондаря, дидактичні принципи виконують регулятивну функцію в двох аспектах:

1. Як спосіб побудови, організації та аналізу навчального процесу, тобто як вимоги, що ставляться до вчителя чи спеціаліста, який аналізує на ефективність перебіг процесу навчання у форму уроку, факультативу тощо.

2. Як спосіб регуляції діяльності учнів у процесі засвоєння ними знань, умінь і навичок на різному рівні їх активності та самостійності [2, с.143].

В основі навчання риторики, як і інших дисциплін, лежать загальнодидактичні принципи, що зумовлюють доцільний вибір форм, методів, прийомів і засобів навчання, забезпечують належний рівень засвоєння передбаченого програмою навчального матеріалу, формування риторичних умінь і навичок.

До загальнодидактичних традиційно відносять принципи науковості, систематичності і послідовності, наступності і перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, доступності,

свідомості тощо [3; 4]. Однак, з огляду на вимоги часу, необхідність застосування інноваційних технологій, обмежуватися цими принципами недоцільно: “потрібна система принципів, яка б гарантувала істотне підвищення якості навчання і виховання” [5, с.156]. На важливості такого підходу наголошує В.К.Дьяченко: “Система принципів навчання у наш час – це не тільки основні орієнтири перебудови навчально-виховного процесу, але й певна гарантія того, що створюється дійсно сучасний навчально-виховний процес, який відповідає соціальному замовленню, забезпечує найбільш високі результати у нинішніх суспільно-історичних умовах” [5, с.172]. Передовий педагогічний досвід учених пов’язує з реалізацією такої системи принципів:

- принципу завершеності навчання;
- принципу невідкладної і безперервної передачі знань;
- принципу різноманітності тем, завдань, обов’язків;
- принципу всезагального співробітництва і товариської взаємодопомоги;
- принципу навчання за здібностями;
- принципу різновікового і різнорівневого колективу;
- принципу педагогізації діяльності кожного учасника навчальних занять;
- принципу інтернаціоналізації процесу навчання або навчання на двомовній і багатомовній основі [5, с.179].

Для системи вищої освіти, на наш погляд, істотне значення, насамперед, має принцип завершеності навчання, оскільки він орієнтує не просто на якісне навчання, а на навчання, що формує у студента здатність застосовувати одержані знання на практиці.

Визначальними характеристиками вищої освіти сьогодні стають системність, творча активність викладача і студента, формування наукового мислення, створення особистісно орієнтованого освітнього простору, суб’єкт-суб’єктний характер діяльності викладача і студента тощо. Переорієнтація освіти на відродження духовності народу, на особистість студента передбачає врахування у процесі навчання риторики ще й таких принципів, як гуманізація та гуманітаризація; єдність національного і загальнолюдського; принцип демократизації; мобільності; безперервності; принцип духовності; співтворчості; оптимізація; відкритість і динамічність системи. Ці характеристики дидактики вищої школи знайшли своє втілення в сучасних риторичних законах:

концептуальному, законі моделювання аудиторії, стратегічному, тактичному, мовленнєвому, законі ефективної комунікації і системно-аналітичному, що мають яскраво виражене прикладне спрямування і сприяють оптимальному вибору інноваційних педагогічних технологій.

Основними принципами сучасної системи освіти визнані гуманізація, гуманітаризація і демократизація. Гуманістичний підхід дає необмежені можливості саморозвитку і самоактуалізації людини. У межах цього напряму людина розглядається як неповторна унікальна цілісність, як активна творча істота. Цей принцип реалізується через створення сприятливих можливостей для розвитку творчої індивідуальності кожної людини. Сама ж освіта розглядається як засоби безпечного і комфортного існування особистості в сучасному світі і як спосіб її саморозвитку. Заняття з риторики за своїм змістом і завданнями реально забезпечують реалізацію цих принципів, оскільки риторика ще в античні часи була визнана дочкою демократії, а головним завданням її вважалося “служіння істині, добру, красі”.

Принцип демократизації передбачає доступність освіти кожному і в будь-якому віці завдяки різноманітності форм навчання, відповідно до інтересів, можливостей і потреб. Він забезпечує свободу переходу з одного навчального закладу в інший, прискорене завершення навчання і підвищення кваліфікації.

Суть принципу мобільності визначають різноманітні засоби, способи, організаційні форми системи безперервної освіти, їх гнучкість і готовність до швидкої перебудови відповідно до потреб виробництва, суспільства, людини.

Нові перспективи для вищої школи забезпечує принцип відкритості системи безперервної освіти: розширення діяльності шляхом залучення до навчання і підвищення кваліфікації нетрадиційної аудиторії, вільних слухачів; можливість працювати з різними віковими прошарками і групами населення.

Принцип безперервності освіти є систематизуючим. Завдання держави у цьому напрямі – переглянути погляди на роль і місце освіти в житті людини й суспільства і гарантувати кожному громадянину можливість інтелектуального, фахового росту.

Характер навчального матеріалу з риторики передбачає творчу співпрацю викладача і студентів, розвиток творчих здібностей. Беручи до уваги той факт, що студент є головною фігурою, важлива роль відводиться індивідуальному та диференційному підходам до планування занять.

Крім названих, учені виділяють специфічні принципи, тобто такі, що враховують особливості навчального предмета. Специфічними у навчанні риторики вважаємо такі принципи: фундаменталізації (формування загальної культури і розвиток абстрактного мислення); аксіологізації (формування загальних і галузевих (професійних) ціннісних установок); принцип стимулювання самостійності в навчальній діяльності і самоосвіті; принцип креативності; принцип урахування життєвої перспективи; пріоритету практики; принцип емоційності; принцип цілісності та інтеграції (формування мовно-риторичної особистості студента з урахуванням філософських, психологічних, логічних та морально-етичних аспектів людини як мовця); активізація взаємовпливу навчання риторики і мови, стилістики, культури мови; принцип гармонізуючого діалогу.

Для впровадження модульної технології враховуємо принципи, розроблені П.А.Юцявичене:

1. Принцип модульності (визначає модульний підхід до навчання, що виражається через зміст, організаційні форми і методи навчання).

2. Принцип мотиваційного спрямування (формує мотиваційну поведінку студента відповідно до його внутрішніх потреб у змаганні, самовираженні, успіху, повазі тощо).

3. Принцип структурованості змісту навчання на окремі елементи. Відповідно до нього навчальний матеріал розглядаємо в межах модуля не тільки як єдину цілісність, спрямовану на розв'язання інтегрованої дидактичної цілі, але і як такий, що має певну структуру і складається з відокремлених елементів.

4. Принцип динамічності дає змогу вільно змінювати зміст модулів з урахуванням динаміки соціального замовлення.

5. Принцип методу діяльності ставить завдання перед студентами не тільки оволодіти видами діяльності, а й способами дій. Цей принцип важливий насамперед для організації самостійної творчої діяльності студентів, адже оперативні знання набуваються тоді, коли студенти у ході самостійного розв'язання завдань виявляють ініціативу, кмітливість, здатність використовувати набуті знання в нових ситуаціях.

6. Принцип гнучкості. Особливість його полягає в тому, що побудова модульної програми і, відповідно, модулів здійснюється таким чином, щоб легко забезпечувати можливість пристосування

змісту навчання і шляхів його засвоєння до індивідуальних потреб студентів.

7. Принцип усвідомленої перспективи передбачає глибоке розуміння і усвідомлення студентами близьких, середніх і дальніх перспектив навчання. Для реалізації цього принципу дотримуємося таких правил:

- кожному студентові необхідно на початку навчання надати всю програму; розроблену на тривалий етап навчання (курс, рік чи весь період навчання);
- модульній програмі необхідно точно вказати комплексну дидактичну ціль, яку студент повинен розуміти і усвідомлювати як особистісно важливий і очікуваний результат;
- модульна програма повинна включати в себе програму навчальних дій для досягнення поставлених цілей, тобто студент повинен забезпечуватися путівником для досягнення близьких, середніх і дальніх перспектив;
- на початку кожного модуля обов'язково потрібно конкретно вписати інтегровані цілі навчання як результати діяльності;
- на початку кожного елемента потрібно точно вказати окремі цілі навчання як результати діяльності.

8. Принцип різнобічності методичного консультування полягає у забезпеченні професіоналізму в пізнавальній діяльності студента і педагогічній діяльності педагога.

9. Принцип паритетності передбачає обов'язковість суб'єкт-суб'єктної взаємодії педагога і студентів. Його реалізація передбачає дотримання таких педагогічних правил:

- модульна програма повинна забезпечувати можливість самостійного засвоєння знань студентами до певного рівня;
- модульна програма повинна звільняти педагога від виконання тільки інформаційної функції і створювати умови для більш яскравого вияву консультативно-координуючої функції;
- модульна програма (модулі) повинна створювати умови для спільного вибору педагогом і студентами оптимального шляху навчання;
- педагог у процесі модульного навчання повинен делегувати деякі функції управління модульній програмі, у якій ці функції трансформуються у функції самоуправління [6].

Принципи модульного навчання автор пов'язує з такими загальнодидактичними: принцип цілеспрямованості навчання, єдності

навчання і виховання, науковості, індивідуалізації навчальної діяльності, зв'язку теорії з практикою, навчання із життям; свідомості й активності; наочності; системності і послідовності; оптимального поєднання методів, форм і засобів навчання; міцності знань; оперативності знань, професійного спрямування навчання.

Пріоритетне значення для діяльності сучасної вищої школи, на думку Р.С.Піонової, має принцип професійного спрямування навчання. Суть його полягає в тому, щоб навчальні дисципліни, що вивчаються у вищих навчальних закладах, були наближені до майбутньої професії; щоб у процесі реалізації виховної функції навчання викладачі звертали увагу на формування індивідуально й професійно важливих якостей. А реалізація розвивальної функції була спрямована не тільки на загальний розвиток особистості, але й на розвиток педагогічних здібностей [1].

З огляду на головні напрями державної політики щодо розвитку вищої освіти, процес викладання риторики у вищих навчальних закладах доцільно модернізувати, впровадивши такі освітні інновації, як кредитно-модульна технологія, організація елементів групової навчальної діяльності студентів, елементи ситуаційної методики навчання, проблемного навчання, активні методи навчання (аналіз конкретних ситуацій, рольові ігри, тренінги, діалог, дискусії тощо) та сучасні інформаційні технології. Крім того, у своєму дослідженні вважаємо за доцільне зберегти кращі традиційні підходи.

Таким чином, головними орієнтирами у навчанні риторики вважаємо загальнолюдські та національні цінності, надбання культури рідного народу. Ефективність навчання риторики великою мірою залежить від визначення і реалізації загальнодидактичних і специфічних принципів навчання, розуміння суті форм, методів, прийомів і засобів навчання, оптимального їх добору і застосування.

Центром уваги риторики, об'єктом її вивчення і суб'єктом навчання завжди була людина-мовець, якій риторична освіта давала необмежені можливості реагувати на життя мовленнєвою дією. Однак конкретні функціональні завдання, зміст і форми навчання варіюються досі. З огляду на те, що навчання риторики повинне сприяти інтелектуалізації освіти, добираючи методи, прийоми і засоби, враховуємо сучасні вимоги до освітнього процесу, цілі навчання, основні необхідні умови і суть гуманітарного ядра концепції, згідно з якими освіта людини – це повна свобода розкриття її індивідуальних

якостей, оволодіння механізмом власної розумової діяльності, самоконтролю, самодисципліни і самовизначення.

Очевидно, що риторика в Україні поступово утверджується, тому перспективними видаються питання дослідження форм і методів її навчання у вищій і середній загальноосвітній школі, підготовка сучасної методики викладання, яка б базувалася на міцній класичній традиції і збагачувалася сучасним досвідом викладання.

Література:

1. Пионова Р.С. Педагогика высшей школы: Учебное пособие / Р.С.Пионова. – Минск.: Выш. шк., 2005. – 303 с.
2. Бондар В.І. Дидактика: Підручник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. – К.: Либідь, 2005. – 264 с.
3. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы: Учебно-методическое пособие. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с.
4. Бабанский Ю.К. Педагогика. – М.: Просвещение, 1988. – 478 с.
5. Дьяченко В.К. Дидактика. Т.1. – М.: Народное образование, 2006. – 400 с.
6. Юцявичене П.А. Теория и практика модульного обучения. Каунас: Швиеса, 1989. – 272 с.

Р.М.Горбатюк

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ В МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ

Статья посвящена освещению проблемы формирования профессионализма у будущих инженеров-педагогов на основе личносно-ориентированного подхода. Реформирование инженерно-педагогического образования следует рассматривать с точки зрения формирования личного, содержательного и технологического аспектов.

The article is devoted illumination of problem of forming of professionalism for future engineers-teachers on the basis of the personality-oriented approach. It is necessary to examine reformation of engineer-pedagogical education from point of forming of personality, rich in content and technological aspects.

Повсякденна практика переконливо доводить, що успішність розвитку освітньої сфери залежить від того, наскільки сучасний фахівець розвинений не тільки як особистість, але і як професіонал. Особливо складним є формування світоглядних уявлень, поглядів і